

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNET TANÍTÁSÁNAK ANYAGA

A VII. ÉS VIII. OSZTÁLYBAN.

A következő thezisekben lehetőleg legrövidebben összevonva együvé állítottam a magyar irodalomtörténet legfontosabb adatait és legnevezetesebb irányait, amint azokat a VII. és VIII. osztályban fejtettem. Mindenütt azon voltam, hogy csak a legjellemzőbb sajátságokat emeljem ki és ilyenkép tőlem telhetőleg a magyar irodalomtörténet quintessenciáját adjam, hogy úgyszólván a vezérszókat (Schlagworte) állítsam össze. A miniszteri utasítások e részben oly kevésszavúak, hogy az ilyen kísérlet nem tűnik fel egészen indokolatlannak.

Az első theziszre Budenz (Über die Verzweigung der Ugrischen Sprachen) és Hunfalvy (Ethnographia) szolgált főforrássúl. A szakértő bizonyára észreveszi, hogy a középkori költészetnél Szilády Áron, az ujkorinál Gyulai és Beöthy nyomán haladtam. Petőfi költészeténél jó hasznát vettem Péterfi Jenő értekezésének.

I. A magyar nyelv története.

1. *A magyar nyelv* ugor, mert:

- a) nyelvtani szerkezete,
- b) primitív szavai egyeznek.

2. *Ugor nyelvek*: a) északi, b) déli ág.

3. *A magyar nyelvben* meg van írva a legrégebb magyar történet

Korszakai:

- a) közös ugor korszak,
- b) Turk befolyás,
- c) Szlovén befolyás kora. — A turk a földmivelés és állattenyésztés, a szláv az állam és vallás szavainak jó részét szolgáltatta.
- d) Olasz és német befolyás.

II. A halotti beszéd. Fontossága:

- a) Egyetlen nyelvemlék az Árpádok korszakából.
- b) Eredeti alakok, melyek a szavak származását mutatják.

Kora: 1200 körül.

Feltalálása (Pray György által).

Főszájsátságai: 1. Bővebb nyelvtani alakok (Vogmuk terumtewe, hadlava, uruszágbele).

2. Hangzóvonzat kezdete (Halálnec halálálal).

3. Idegen szavak (gimilcs, miloszt, urdung).

III. Emlékezzünk régiekről.

Tartalma : (Fehér ló mondája).

Származása : Tudákos író népmondát dolgozott át, innen főszajátságai, t. i.

1. Népies tartalma és alliteratio.

2. Tudákos elemei és etymologizálása. Többen Csáty Demeternek tulajdonítják. — *Okai* : Csáty egy költeményének hasonlósága

a) tartalom,

b) alak,

c) nyelvezetre nézve.

IV. Epikus költészet Mátyás idejében.

a) *Galeotti* adatai.

b) *Szabács* viadala a 15-ik századból (töredék) *Tartalma* ; (szerzője talán udvari hegedős).

c) *Katalin* legenda. — Szerzője Temesváry Pelbárt, e korszak leg-híresebb egyházi szónoka. Ellenséges állása Mátyással szemben. Latinul írt. — *Katalin* legenda első művészi compositio a magyarban.

V. Mohácsi vész utáni kor.

A kor két főhatása :

a) *Hazafiság*. (Méla bús hang).

b) *Vallásosság*. (Egyházi lyra emelkedése).

1. *Tinódi Sebestyén*. 1505—1556. Kalandozása. Török Bálint. —

Krónikáinak főszajátságai :

a) Történeti hűség.

b) Terjedelmesség.

c) Hazaszeretet.

VI. Illosvai Péter. Toldi tartalma. Illosvai és Arany. (Arany felhasználja Illosvai motívumait, de költőileg átalakítja).

Toldi Miklós a történelem szerint. (Régibb nézetek. Szilády megfejtése).

VII. Br. Balassa Bálint. 1551—1504. Hányatott élete. Házassága. Világnak indult. (Lengyelország, Danzig). Esztergom melletti halála.

Első nagy lyrikusunk. Főjellemtvonásai :

a) Panaszos hang.

b) Természeti érzéke.

c) Külalak sokfélesége. (Olasz befolyás).

VIII. A XVII. század, mint a catholicus reactio korszaka.

Pázmány Péter. 1573—1637. *Élete.* (Protestáns szülők, jezsuita iskola, külföldi tanulmányai, Grác, Róma, Bécs. — Életcélja a kath.

visztaállítása. — Sikerei mint térítő. Befolyása a bécsi udvarnál. Követése a pápánál. — Nagyszerű alapításai).

Művei: 1. Kalauz. 2. Polemiái. 3. Prædikációi.

Főjellemonásai: a) Nagy erő a prózában.

b) Intoleranciája.

c) Ragaszkodása a Habsburg dinastiához.

d) Hazafisága.

IX. Zrinyi Miklós. 1618—1664. Befolyások életére.

a) Török háborúk közepette élt. Mint gyermek a csatában.

b) Pázmány neveltetése.

c) Olaszországi útja.

d) Gyors emelkedése. (Hadjáratai. Zrinyi és Montecucoli. — Tollius leírása. XIV. Lajos. Zrinyi halála).

X. Zrinyi művei.

1. *Zrinyiasz.* Tartalma. Főszajtságai:

a) *Gyöngye* technika.

b) *Ereje* s jellemzése. (Török-magyar jellemek).

c) *Compositio szépsége.*

d) Nyelv darabossága.

Mintaképe: Tasso.

Munkájának főszmjéje: Magyarország megváltása.

2. *Prózai művei*: «Török afium» (opium) Mátyás királyról.

XI. Gyöngyösi István. 1620—1704.

Élete: Szolgálata Wesselényinél. Wesselényi és Széchi Mária. — Politikai pálya. 80 éven felül halt el.

Művei: «*Murányi Vénus*». 1664. Tartalma. — «*Phönix* v. *Kemény János emlékezete*».

Főjellemonásuk: a) Ügyes technika.

b) Jellemzés gyöngesége,

c) Mythologiai vonatkozások.

d) Szép leírások.

e) Nagy népszerűsége.

XII. Népköltészet Rákóczy idejében.

Hanyatlás okai: a) Politikai viszonyok.

b) Kimerültség. (Vallásos vitatkozások után).

c) Gazdasági viszonyok. (Kereskedelem, vám).

Csak a népköltészet virágzott.

Jellege: a) Szomorú (legyőzött tábor).

b) Vad (mert zsoldosok dala).

c) Politikai irányú.

«*Esztergom bevétele*», «*Rákóczy-dal*» leghíresebbek.

XVIII. század.

XIII. Bessenyei és köre. 1744—1811. Magyarország állapota a mult század közepén. Politikai és irodalmi köszöny. Főrangúak elnémetesedése.

Bessenyei élete. (Sárospatak. 22 éves korában bécsi testőr). Bécsi viszonyok befolyásai. Francia felvilágosodás. (Voltaire, Rousseau, Montesquieu). Áttérése. — Visszavonul birtokára.

Dramái: «*Agis tragödiája*», «*Hunyady László*», «*Attila*», «*Philosophus*».

Három egység. Hátrányai.

Élete vége felé «*Bölcselő költeményei*». — *Philosophus* (első magyar típus). — Színpad hiánya.

XIV. Classicus iskola.

Latin műveltségűek költészete (kath. papok). Főképviseelője *Virág Benedek*. 1752—1830. Élete. (Szerzetes, tanár, történetíró, szegényesen halt meg Budán).

Főszajátságok: a) classicus műfajok ápolása. (Ódák Horatius után).

b) Classicus versmérték.

c) Elvont tárgyak, érzelmek.

d) Törekvés a fenség után.

XV. Népies iskola.

A középműveltségűek költészete.

Mivelői: Vidéki nemesek és papok. — Forma és tárgyra nézve magyaros (Sándor vers).

1. *Dugonics András* (piarista, Szeged. 1740—1818).

Regényei: a) *Etelka*. Nagy siker. *Főszajátságai:* Nyers stylus, magyar nyelv, gyöngé jellemzés. — Néha pórias.

2. *Gvadányi József*. 1725—1801. — *Élete.* (Olasz család, vidéki lovas generális).

Művei: «*Falusi Notárius utazása*». Tartalma. Könnyű verselés, jó jellemzés, gyöngé compositio, tendenciája.

3. *Fazekas Mihály*. *Ludas Matyi*.

XVI. Kármán. 1770—1795.

Élete. (Losonc, Bécs, Pest). Kora halála.

Művei: «*Fanni hagyományai*». — Werther hatása, sentimentalis. — Prózai stylus szép, lélektani rajz.

«*Urania*». Pest, irodalmi központ.

XVII. Csokonai. 1773—1805.

Élete. (Debreceni collegium). Kovács hatása. Vándor élete. Pozsony, Komárom, Somogy.

Pozsony («Diediai magyar múzsa»).

Komárom («Lilla dala»).

Somogy («Dorottya»).

Művei: «Dorottya». Jó jellemzés, komikuma erős, de nyers. —

Lyrai költeményei. Népies iránya; tiszta lyra, élénkség, természet érzéke.

Drámái gyöngék, könyvdrámák.

Értelmi költészete: «A lélek halhatatlansága».

XIX. század.**XVIII. Kisfaludy Sándor. 1772—1844.**

Élete. (Somogy, Balaton melletti vidék hatása. Erdélyi útja (levél). Bécs, Olaszország, Provence, Klagenfurt). — Magyar gentry.

Művei: «Himfy szerelmei». Nagy hatás. Petrarca befolyása, szép verselés, ügyes technika, lyrai hév, természeti érzékek.

Regéi: «Csobáncz», tartalma. «Tátika», «Somló». *Fűsajátosságai:* gyöngye jellemzés, stereotyp alakok (szerelmes, ördög, angyal). Folyékony előadás.

Drámái hatástalanok.

XIX. Kazinczy Ferencz. 1759—1830.

Élete. Ér-Somló, Kassa, (Orpheus folyóirat), Martinovics-féle összeküvés, Munkács, Kufstein, Spielberg, Széphalom (Bányácska).

Művei: *Fordítások.* Shækspeare, Ossián, Schiller. — Nagy stílérzéke a műfajok szerint. — Levelezése (kiterjedt, kritikai, buzdító). — *Epiigrammái.*

«Pályám emlékezete» életét rajzolja.

XX. Nyelvújítás.

Nyelvújítás szüksége:

1. Míveltségi szavak hiánya.
2. Szókincs nem közkeletű.

Kazinczy iránya: a) Fordítás által hatni.

b) Idegen fordulatok átvétele.

c) Önkényes szavak. [Gyökelvonsz].

Hibája. Hogy nem felel meg a magyar nyelv szellemének.

XXI. Berzsenyi és Kölcsey.

Berzsenyi élete. 1776—1836. Vidéken, Vas m., félrevonultan él. Kazinczy hatása, Kölcsey bírálata.

Ódái: «Magyarokhoz» politikai resignatió. «Fohászkodás». Tökéletes classicaai külforma, mythologiai vonatkozás. Lendülete fenséges. Classicaai iskola legkiválóbb tagja.

Kölcsey élete. 1790—1838. (Debreczen, Pest, Kazinczy hatása, magányos élet.) Országgyűlési beszédei, szónok. (Hatása Eötvösre és Kossuthra).

Művei: Lyrai költemények; borongós sentimentalis hangulat, szép külforma; resignatió. Humor. (Vanitas). *Zrinyi dala. Hymnus.* Első ballada-író nálunk.

XXII. Kisfaludy Károly. 1788—1830.

Élete: Született Téten 1788-ban. Győr. Katonáskodás. Bécs. Festő. Olaszországi bolyongása. Visszatér Pestre. Szinpadi sikerek (Székesfehérvár). Aurora.

Meghalt 1831-ben.

Művei: *Dramák.* «Tatárok Magyarországon». (Nagy hatás, nemzeti tárgy és irány) «Iréne» (Konstantinápoly elfoglalása). (Mikes, Bolyai). A hősnő passiv jelleme, szép nyelv.

Vígjátékok. «Csalódások». Magyar társadalmi élet, magyar típusok (Mokány B.) Komikuma helyzeti.

«Kérők», «Pártütők».

Lyrája népdal felé hajló.

«Rákosi szántó», «Szülőföldem».

Nevezetes elégiája: «Mohács».

Érdemei: 1. Pestet irodalmi központtá tette. 2. Megalkotta a magyar drámát és vígjátékot. (Magyar típusok.)

XXIII. Vörösmarty Mihály. 1800—1855.

Élete: (1800 Nyék. Tanul Székesfehérvárott). Pest. Nevelő Perczel családnál Bonyhádon Tolna m. Patvarista. Szerkesztő. Forradalomban képviselő. Petőfi. Meghalt 1855.)

Művei: *Eposzok.* «Zalán futása» (Anonymus hatása.) Székely S. eposza; 1825 országgyűlés. «Cserhalom» (Szt. László diadala), «Eger» (Dobó), «Két szomszéd vár».

Lyrája. Alaphangja borongós pathos. Széchenyi hatása (Két érzelem küzdése). «Szózat». Lengyelország (Élő szobor).

Dramái. Francia romantika hatása. Valószínűtlen tárgy. Gyöngye jellemzés. «Csongor és Tünde» (Argirus), «Maróth bán» (Török hódoltság).

Főérdemei: 1. Megteremti a magyar költői nyelvet. 2. Egyesíti a classicus és nemzeti irányt.

XXIV. Petőfi Sándor. 1822—1849.

Élete: 1822. sz. Kis-Kőrösön. Félégyháza (Cserebogár sárga cserebogár). Iskolába járt Aszódon, Pesten, Selmecezen (Szeberényi L.).

Innen gyalog Pestre; felcsep színésznek. Pápara ment. Katona lesz. Grázban megbetegszik, ismét Pápara. Debreczen, Pest (Vörösmarty). Utolsó fellépése mint színész. 1845. Fordulópont. Kárpátok 1847. Szalontán. Arany János. Szendrei Julia. Márcz. 15. Bem. Segesváron elesik.

Költészete: Főjellemvonások.

1. Beleviszi egész életét. Közvetlenség (= őszinteség + élénkség).
2. Beleviszi az alföld természetét. Először látja költőileg. Szabadság jelképe.

3. Műköltészetté nemesíti a népköltészet stylusát és nyelvét.

Lyrája: *Természetérzéke* (Felhők).

Leiró művészete:

a) *Benyomásait* mondja el (Gólya, Tisza első része).

b) *Hangulat* (Kutyakaparó).

c) *Időbelivé* változtatja (Tisza 2-ik része).

d) *Megjelenítés*.

Forradalmi költészetében küzd a költő a politikussal. — Végletek.

Epika: «János vitéz». Magyaros és népies nyelvére és motívumára egyaránt.

«Király esküje». Lyrai befejezés.

XXV. Arany János 1817—1882.

Élete: I. korszak 1817—1836. Nagy-Szalonta. Debreczeni collegium. Uj-Szállás. Néptanító. Művészeti ösztönei. Színész (Bolond Istók), Marmaros-Sziget. Hazatér, atyja vak, anyja meghalt.

II. korszak 1836—49. Tanító, jegyző. (Elveszett alkotmány, megyei választás). Toldi. Barátsága Petőfivel. «Népbarát». Pest. Arad (Honvéd).

III. korszak 1849—65. Tiszáéknál tanító Geszten. Nagy-Körösön tanár. Pest. Kisfaludy-társaság igazgatója, akadémiai titkár. — «Koszorú». «Figyelő». — Leánya halála.

IV. korszak 1849—1882. Elnémulása. Toldi szerelmének befejezése. — Halála.

XXVI. Arany Toldija.

a) *Első rész*. Kisfaludy társaság pályázata, Petőfi levele. *Népies eposz*; Illosvai és Arany (Egy hét története, erkölcsi processus, motívumok összevonása). *Jellemei* (Miklós a nép közt, György az udvarnál nevelkedik. Miklós indulatosága és jószívúsége. Lajos k. olasz ravaszága.)

b) *Toldi estéje*. Tartalma. Humoros eposz (A hanyatlás humora.)

c) *Toldi szerelme*. Romantikus eposz. Első alapja: Daliás idők.

(Befejezése Toldi és Rozgonyi Piroska eljegyzése). Később az álharcz tragikus következményű. — Sírjelenet Illosvai és Aranynál.

XXVII. Arany költészete.

a) *Eposzai*. «Buda halála». (1864). Tartalma. Forrásai: 1. Hun monda. 2. Nibelung-ének. 3. Priscos. Jellemei (Attila és Buda ellentéte). «Nagyidai czigányok». «Bolond Istók».

b) *Balladái*. Skót és székely népballadák befolyása. Főjellemtvonásaik: 1. Komoly hang, tragikus tárgy. 2. Hézagos előadás. 3. Lelkiismeret küzdelmei. Őrütség minden neme.

c) *Lyrája*. Panaszos («Örök zsidó». A multba visszapillantó).

XXVIII. A drámai költészet.

Mysteriumok. Balassa Menyhért. (Politikai szatira). Theophania. Kazinczy említi először Shakespeare-t. Az első magyar színésztársulat. Katona József. Félreismerésének okai:

a) nyelve,

b) cenzura.

Bánk tragikumája. Ereje a jellemzésben. (Indulatok vegyülete.) — Nemzeti színház. 1837.

XXIX. Tompa Mihály. Madách Imre.

«Az ember tragédiája». Főszeméje. Kétféle magyarázat:

a) az álomképek meghitúsulnak.

b) (ellentétes) az álomképek igazak.

Mintái:

1. Goethe (Faust).

2. Byron (Kain).

Főszépsége a conceptióban, főhibája a reflexiv elem túltengésében van.

XXX. A magyar regény.

Fáy Bélteky háza. Eötvös regényei

1. Szentimentális irány *Karthausi*. Hiányai: érzelmek túltengése, gyöngye jellemzés.

2. irány regény: Falu jegyzője. Harcz a megye ellen.

3. történeti irány: Magyarország 1526-ban.

Kemény Zsigmond. Lélektani elmélyítés. Tragikus küzdelmek. Nehézkés elbeszélés. *Zord idők*. Hűsége a kor szenvedélyeinek jellemzésében. — Jókai Mór. Kitünő elbeszélő, nagy lelemény és phantasia. Néha kalandos a lélektana.

RIEDL FRIGYES.